

Solomiia Nohal*

Polityka językowa Estonii i Łotwy: podobieństwa i różnice

XX wiek obfitował w znaczące wydarzenia historyczne, takie jak dwie największe wojny światowe, jak również szereg innych, które wywarły duży wpływ na dzieje świata. Miniony wiek był jednym z najbardziej dynamicznych okresów wywołujących ogromne zmiany polityczne, ekonomiczne i społeczne, które wpłynęły na państwa w różnych regionach.

Wśród tych państw znalazły się Estonia i Łotwa. Po I wojnie światowej oba państwa po długich próbach odzyskały swoją niepodległość. Ale już od końca 1930 roku oba te kraje były świadkami powstania nazistowskich Niemiec i rozszerzenia ich wpływów w Europie. Atak na Polskę zmienił bieg wydarzeń. W 1940 roku, w wyniku sytuacji międzynarodowej i pod naciskiem Związku Sowieckiego, Estonia i Łotwa zostały siłą zaanektowane przez ZSRR. Okupacja doprowadziła do głębokich zmian w życiu politycznym, gospodarczym, społecznym i kulturalnym obu krajów. Kolektywizacja, represje, masowe deportacje i rusyfikacja stały się trudnym testem dla Estończyków i Łotyszy.

W latach 80. i na początku lat 90. XX wieku ZSRR przeżywał ogromne wewnętrzne i ekonomiczne kryzysy. „Pieriestrojka” przeprowadzona przez Michaiła Gorbaczowa doprowadziła do różnorodnych ruchów politycznych. Szczególne miejsce te ruchy miały w państwach nadbałtyckich. W wyniku nieudanego puczu Giennadija Janajewa w Moskwie, Estonia, Łotwa, Litwa przywróciły swoją niepodległość. Było to możliwe dzięki długiemu procesowi narodowego odrodzenia, który rozpoczął się już wcześniej, a w ostatnich latach ZSRR nabral tempa.

Po odzyskaniu niepodległości zarówno Estonia, jak i Łotwa zdecydowały się na wprowadzenie modelu samoobrony etniczno-narodowej, którego istotą jest zapewnienie uprzywilejowanej pozycji tytułowej grupy etnicznej poprzez selektywne warunki nabywania obywatelstwa, języka, polityki personalnej. Język jest często cechą definiującą naród, a tym samym podstawą niezależności i władzy politycznej w społeczeństwie. Jednakże, podobnie jak gospodarka i kultura, język podlega polityce publicznej, zarówno wewnątrzpaństwowej, jak i zewnętrznej.

Perspektywa Estonii

Estonia miała dość trudny problem językowy po odzyskaniu niepodległości. O ile do okupacji przez ZSRR udział narodu tytularnego wynosił 97,3%, to już w 1989 – tylko 61,5%. Spowodowane to było brutalną polityką władz sowieckich. W celu stworzenia homogenicznego narodu sowieckiego i ułatwienia integracji innych mniejszości w estońskie społeczeństwo, ZSRR, podobnie jak w innych republikach, dokonywał rusyfikacji wszystkich obszarów życia. Język rosyjski miał de facto status języka oficjalnego w państwie,

* Solomiia Nohal – studentka trzeciego roku kierunku Stosunki międzynarodowe I stopnia na Wydziale Politologii i Dziennikarstwa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, praktykantka Centrum Europy Wschodniej UMCS.

w związku z czym większość migrantów nie widziała sensu w opanowywaniu języka estońskiego i poszanowaniu kultury Estonii. Estonia była bezpośrednio powiązana z Moskwą w takich sferach jak: energetyczna, bankowości, wojskowa, transportowa i in. To powodowało, że język estoński z czasem został wypchnięty przez język rosyjski na margines. W wyniku tego w Estonii utworzyło się środowisko rosyjskie, a socjalny status Estończyków obniżył się, język estoński zaś podupadł. A od czasu odzyskania niepodległości Rosjanie stanowią największą obcą grupę narodowościową w Estonii i składają 30% społeczeństwa estońskiego.

Perspektywa Łotwy

Polityka rusyfikacyjna Związku Sowieckiego w państwach regionu Bałtyckiego prowadzona była na poziomie ideologicznym. A więc w takiej samej sytuacji znalazła się Łotwa. Przez dekady okupacji sowieckiej język łotewski był de facto usunięty z życia społecznego. Na początku odzyskania niepodległości na Łotwie tylko 52% mieszkańców uważało język łotewski za swój ojczysty. Większość ludzi, którzy mówili w języku łotewskim, mieszkali na wsi oraz wśród twórczej inteligencji. Brutalna polityka ZSRR doprowadziła do tego, że w wielkich miastach naród łotewski stał się mniejszością narodową. Podczas okupacji przez Związek Sowiecki liczba Łotyszy w państwie zmniejszyła się m. in. z powodu dużych migracji, czyli osób przymusowo przesiedlonych z innych regionów anektowanych przez Sowietów. Przedstawiciele innych narodowości aktywnie asymilowali się w środowisku rosyjskim. Do tej kategorii należeli Białorusini, Ukraińcy, Polacy, Tatarzy i Żydzi.

W skutek powyższego okres sowieckiego panowania przyniósł marginalizację języka estońskiego oraz łotewskiego na rzecz języka rosyjskiego w wielu sferach życia publicznego, administracji i edukacji. W tym kontekście odbudowa języków narodowych była kluczowa dla odzyskania narodowej tożsamości i suwerenności Łotwy i Estonii.

Odbudowa języka narodowego obu państw po okresie sowieckiego panowania była złożonym procesem, którego celem było przywrócenie rangi języka estońskiego oraz łotewskiego jako narodowego języka komunikacji, kultury i administracji. Pierwsze ustawy językowe w obu państwach były przyjęte jeszcze w roku 1989.

Regulacje prawne w Estonii

Głównym problemem Estonii był katastrofalny wzrost ludności rosyjskojęzycznej oraz niski status języka estońskiego w wielu dziedzinach życia społecznego w różnych regionach. Tym samym w roku 1989 rząd estoński przyjął ustawę o języku państwowym, która miała na celu rozpoczęcie transformacyjnego procesu zmiany hierarchii językowej w Estonii. Stosowanie aktu opierało się na estońsko-rosyjskiej dwujęzyczności, która wymagała od pracowników niektórych zawodów wiedzy zarówno w zakresie języka rosyjskiego, jak i estońskiego. Ustawa, która przewidywała czteroletni okres przejściowy na naukę języka estońskiego oraz wypieranie języka rosyjskiego, w końcu zyskała na sile w 1993 roku. Miała ona na celu rozwiązanie zarówno problemu językowego, jak i etniczno-narodowego i stanowiła podstawę prowadzenia polityki językowej w Estonii. Za pomocą surowych wymagań językowych rosyjskojęzyczni utracili status dominacyjny w państwie. Ustawa doprowadziła do redystrybucji władzy między grupami etnicznymi w społeczeństwie estońskim. Zarówno Rosjanie, jak i obywatele rosyjskojęzyczni utracili uprzywilejowane pozycje w społeczeństwie, a status społeczny Estończyków został podwyższony.

W 1995 przyjęto kolejną ustawę o języku, która została skrytykowana przez wielu Rosjan w Estonii. Po przyjęciu dość surowego prawa większość przedstawicieli nietytularnego narodu Estonii uzyskały status „nieobywatela”, który pozbawia wszystkich praw politycznych oraz ogranicza prawa ekonomiczne. Obywatelami Estonii stały się tylko te osoby, które przez włączeniem do ZSRR w 1940 były obywatelami oraz ich potomkowie. Głównym warunkiem naturalizacji była znajomość języka estońskiego. Polityka językowa

została wprowadzona za pomocą przeszło 400 aktów prawnych, Konstytucji oraz innych aktów normatywnych. Główny cel tej polityki został zawarty w Konstytucji.

Główną przeszkodą integracji rosyjskojęzycznych w estońskie społeczeństwo jest ich opór przed polityką językową i brak znajomości języka narodu tytularnego. Rosyjskojęzyczni mieszkańcy Estonii mają pewne prawo opanować język estoński i tym samym możliwość integracji w estońskie społeczeństwo oraz otrzymanie prawa na własną autonomię kulturalną dla ochrony swoich językowych czy kulturalnych praw mniejszościowych. Wskutek tej polityki językowej co raz większa liczba rosyjskojęzycznych stopniowo wykazuje zainteresowanie nauką języka estońskiego.

Uregulowanie kwestii językowej na Łotwie

Zarówno w Estonii, jak i na Łotwie głównym problemem odrodzenia tożsamości narodowej była kwestia językowa. Według spisu powszechnego z 1989 roku język łotewski był ojczystym dla 52%, a tylko 62% całej populacji mówiło językiem łotewskim, natomiast język rosyjski uważało za ojczysty 42% obywateli, a mówiło na nim około 81,6%. W tym samym roku uchwalono pierwszą ustawę o języku państwowym, weszła w życie dopiero po trzech latach. Przewidywała ona obowiązkowe użycie języka łotewskiego w miejscach publicznych, języki obce zostały ograniczone w życiu społecznym, jak i prywatnym. Zakazano zostało także dwujęzyczności, wyjątkami były tylko sfera kulturalna i turystyczna. Przed przyjęciem nowej ustawy dokonano w niej wielu zmian, w celu zmniejszenia wykorzystania języka rosyjskiego. Na przykład, szkoły publiczne były przeniesione z języka rosyjskiego na łotewski oraz było zakazano dwujęzyczności we wszystkich sferach życia publicznego.

Następną ustawę o języku przyjęto w 1999, jednak weszła ona w życie w 2000 roku. Ustawa miała na celu szerszą regulację językową w prywatnych sferach. Prawo wymagało, aby wszystkie oficjalne dokumenty, w tym akty ustawodawcze, były pisane i publikowane wyłącznie w języku łotewskim. Możliwe było jednak zapewnienie oficjalnych tłumaczeń dla innych narodowych grup językowych. Ustawa przewidywała, że wszystkie języki oprócz języka łotewskiego są „obcymi”. Wprowadzono sześć poziomów biegłości w języku państwowym i dwie listy zawodów. Organizacja imprez masowych musi towarzyszyć języku łotewskiemu, który obejmuje również plakaty i billboardy.

Natomiast Łotwa została ostro skrytykowana zarówno przez Rosję jak i społeczność międzynarodową. Uważano, że ustawa zawierała artykuły, które dyskryminowały Rosjan na Łotwie. Pod naciskiem Wysokiego Komisarza OBWE było przyjęto niektóre poprawki do ustawy. Dzięki temu prywatni przedsiębiorcy mogą sami ustanowić poziom znajomości języka łotewskiego.

Społeczeństwo Łotwy uświadamia, że język to część wielkiej polityki. Dzięki certyfikacji językowej zwiększyła się liczba nieobywateli do nauki języka łotewskiego. Liczba studentów uczących się w języku narodowym w tym kraju wzrosła z 60 do 73% w latach 1995–2007, a w języku rosyjskim zmniejszyła się o połowę. Tylko dwie krajowe i 60 lokalnych gazet jest wydawanych w języku rosyjskim.

Podsumowanie

Polityka językowa w Estonii i na Łotwie, dwóch państwach bałtyckich, które odzyskały niepodległość po upadku Związku Radzieckiego, ma swoje podobieństwa i różnice, które odzwierciedlają ich historię, cechy kulturowe oraz potrzeby społeczne. Zarówno w Estonii, jak i na Łotwie polityka językowa odgrywa ważną rolę we wzmacnianiu tożsamości narodowej i państwowości. Oba kraje starają się zapewnić wysoki status swojego języka państwowego, który symbolizuje ich niezależność.

Oba kraje przyjęły swoje własne ustawy językowe w latach 90., ale ich treść różniła się. Ustawa językowa Łotwy skupiała się na zapewnieniu statusu języka łotewskiego jako języka państwowego i narodowego oraz

na używaniu go w różnych dziedzinach życia publicznego. Ustawa językowa Estonii miała podobny cel, jednak skupiała się na przywróceniu pozycji języka estońskiego po okresie sowieckiego panowania.

W Estonii edukacja w języku estońskim była priorytetem od pierwszych lat niepodległości, aby odbudować i umocnić pozycję języka estońskiego. Z powodu dużej ilości rosyjskojęzycznych na Łotwie były spore wyzwania z powodu dążenia do wprowadzenia edukacji w języku łotewskim.

Estonia wprowadziła politykę *iure sanguinis*, zgodnie z którą obywatelstwo jest przyznawane zgodnie z narodowością rodziców, niezależnie od miejsca urodzenia. Na Łotwie natomiast istnieje pewien kontekst obywatelstwa, który ogranicza jego przyznawanie do osób urodzonych po odzyskaniu niepodległości i mających rosyjskie pochodzenie.

Polityka językowa Estonii i Łotwy odzwierciedla ich wyjątkowy kontekst kulturowy i historyczny. Oba kraje dążą do zachowania swojej tożsamości narodowej poprzez zapewnienie różnorodności języków mniejszościowych i promowanie wielojęzyczności w społeczeństwie.

Literatura

Dahlburg J.-T., Marshall T., *Independence for Baltic States : Freedom: Moscow formally recognizes Lithuania, Latvia and Estonia, ending half a century of control. Soviets to begin talks soon on new relationships with the three nations*, „Los Angeles Times”, 7 sierpnia 1991, <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1991-09-07-mn-1530-story.html>.

Tsilevich B., *Minority Rights in the Baltics*, „Minorities Rights”, 1999, vol. XIV, no 2, https://www.cilevics.eu/wp-content/uploads/2018/12/1999_02.pdf.

Wolni Bałtowie. Państwa bałtyckie odzyskują niepodległość, „Historia DoRzeczy”, 7 września 2022, <https://historia.dorzeczy.pl/historia-wspolczesna/342574/wolni-baltowie-panstwa-baltyckie-odzyskuja-niepodleglosc.html>.

Вітман К., *Мовна політика Естонії: джерела і наслідки застосування*, „Політичний менеджмент” 2006, no 4, s. 55–64, https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/bitman_movna.pdf.

Фільц Б. М., *Латвія*, [в:] *Енциклопедія сучасної України*, <https://esu.com.ua/article-53396>.

Перемоги і поразки мовної політики: Латвія та Білорусь, „Портал мовної політики”, 1 lutego 2015, <https://language-policy.info/2015/02/peremohy-i-porazky-movnoji-polityky-bilorus-ta-latviya/>.